

Cholii S. Potreby u strukturi motyvatsii uchasti molodi v diialnosti hromadskykh orhanizatsii [Needs in the motivation structure of youth participation in public organizations activities] / S. Cholii // Visn. Lviv. un-tu. Ser. : Filosofia. – 2011. – Vyp. 14. – S. 209–217.

9. Шамне А. Психологічні особливості формування та розвитку ціннісних орієнтацій сучасної молоді [Електронний ресурс] / А. Шамне, Т. Фляга // Інтегративний характер ціннісних вимірів освіти в стандартах Болонського процесу : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (21–22 трав. 2008 р., м. Бердянськ). – Режим доступу : <http://www.bdpu.org/scientific_published/conf_2008/articles/Section_1/Shamne.doc/view>

Shamne A. Psykholohichni osoblyvosti formuvannia ta rozvytku tsinnisnykh oriiantatsii suchasnoi molodi [Psychological peculiarities of formation and development of value orientations of contemporary youth] [Elektronnyy resurs] / A. Shamne, T. Flyaha // Intehrativnyi kharakter tsinnisnykh vymiriv osvity v standartakh Bolonskoho protsesu : materialy Mizhnar. nauk.-prakt. konf. (21–22 trav. 2008 r., m. Berdiansk). – Rezhym dostupu : http://www.bdpu.org/scientific_published/conf_2008/articles/Section_1/Shamne.doc/view

УДК 159.98:316.362:376-058.68

М. І. Мушкевич

Received February 02, 2015;

Revised March 12, 2016;

Accepted April 26, 2016.

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ МІЖОСОБИСТІСНОЇ ВЗАЄМОДІЇ В СІМ'Ї З ПРОБЛЕМНОЮ ДИТИНОЮ

У статті схарактеризовано основні підходи до особливостей міжособистісної взаємодії в сім'ї, яка має проблемну дитину. Виявлено особливості шлюбних стосунків, батьківського ставлення, взаємодію сиблінгів у таких сім'ях. Досліджено, що в більшості сімей спостерігається низка особливостей міжособистісної взаємодії, а саме: потреба об'єднати сім'ю, труднощі в контактах із сім'єю, тривога, незахищеність, холодність взаємин, тривожність, невпевненість, негативний емоційний зв'язок у сім'ї, роз'єднаність, поверхневі емоційні контакти членів сім'ї із зовнішнім світом, неспокій щодо сімейної ситуації, інтровертованість, психологічна слабкість членів сім'ї. У процесі батьківсько-дитячих взаємин переважають негармонійні типи міжособистісної взаємодії, які розділилися на три групи: 1) батьки поводять себе занадто авторитарно щодо дитини, вимагаючи від неї безумовної слухняності, установлюючи їй суворі дисциплінарні рамки, нав'язують дитині свою волю, не враховують її власних

поглядів, пред'являють до дитини надмірні вимоги, які вона, унаслідок своїх індивідуальних особливостей, не спроможна виконати; 2) батьки характеризуються надмірною увагою до дитини, абсолютним потуранням усім потребам та бажанням, ніби зливаються з дитиною в єдине ціле, вона для них стає центром, до дитини застосовується мінімум вимог, обов'язків і заборон та максимум прав; 3) для батьків характерне певне неприйняття дитини, відстороненість та холодність у відносинах, дистанція з дитиною, надмірні вимоги до дитини виконувати обов'язки. Аналізуючи міжособистісну взаємодію на рівні сиблінгів, видно, що для більшості сімей характерна конкуренція сиблінгів, це проявляється в егоїстичному суперництві братів та сестер, конфліктності їх відносин, ревнощам, прихованій чи навіть відкритій ворожості по відношенню один до одного в боротьбі за увагу та любов батьків.

Ключові слова: сім'я, міжособистісна взаємодія, проблемна дитина, шлюбна підсистема, батьківська підсистема, сиблінгова підсистема.

Mushkevych M. I. Psychological Peculiarities of Interpersonal Relations in a Family with a Problem Child. In this article, the main approaches to dealing with interpersonal relations within a family that has a problem child are introduced. Peculiarities of marital relations, parental relations, relations of siblings in these types of families are highlighted. It is indicated that in most families the following peculiarities of interpersonal relations are observed: need to unite the family, difficulties in contacting the family, anxiety, insecurity, coldness in relations, lack of confidence, negative emotional connections within the family, disunity, superficial emotional contact of the members of the family with the outside world, concern about the family situation, introversion, psychological weakness of the members of the family. In the parent-children relations, inharmonious types of interpersonal relations are dominant, which can be divided into 3 groups: 1) the parents act too authoritarian in relation to their children, demanding unconditional obedience, setting up strict disciplinary framework, impose their will onto a child, not taking into account his own point of view, placing excessive demands onto a child, which he can't fulfill due to his individual peculiarities; 2) parents are characterized by excessive attention to the child, absolute connivance of all the needs and desires, merge with a child into one whole, he becomes a centre to them, minimum demands, duties and restrictions are placed on to the child, while he gets all the rights; 3) parents are characterized by a degree of rejection of the child, detachment and coldness in the relations, distance with the child, excessive demands towards the child. Analyzing the interpersonal relations of the siblings we can see that for the majority of the family the competitiveness of siblings is quite typical, which is indicated through egoistic competitiveness of brothers and sisters, conflict of their relations, jealousy, hidden or even open hostility towards each other in the struggle for parents' attention and love.

Keywords: family, interpersonal relations, problem child, marital subsystem, parental subsystem, sibling subsystem.

Мушкевич М. И. Психологические особенности межличностного взаимодействия в семье с проблемным ребенком. В статье представлены основные подходы к особенностям межличностного взаимодействия в семье, которая

имеет проблемного ребенка. Выявлены особенности брачных отношений, родительского отношения, взаимодействия сиблингов в таких семьях. Показано, что в большинстве семей наблюдается ряд особенностей межличностного взаимодействия, а именно: потребность объединить семью, трудности в контактах с семьей, тревога, незащищенность, холодность отношений, тревожность, неуверенность, отрицательная эмоциональная связь в семье, разобщенность, поверхностные эмоциональные контакты членов семьи с внешним миром, обеспокоенность семейной ситуацией, интровертированность, психологическая слабость членов семьи. В процессе родительско-детских отношений преобладают негармоничные типы межличностного взаимодействия, которые разделились на три группы: 1) родители ведут себя слишком авторитарно по отношению к ребенку, требуя от него безусловного послушания, устанавливая ему строгие дисциплинарные рамки, навязывают ребенку свою волю, не учитывают его собственной точки зрения, предъявляют к ребенку непомерные требования, которые он, в силу своих индивидуальных особенностей, не в состоянии выполнить; 2) родители характеризуются чрезмерным вниманием к ребенку, абсолютным потворствованием всем потребностям и желаниям, будто бы сливаются с ребенком в единое целое, он для них становится центром, к ребенку применяется минимум требований, обязанностей и запретов и максимум прав; 3) для родителей характерны определенное неприятие ребенка, отстраненность и холодность в отношениях, дистанция с ребенком, чрезмерные требования к ребенку выполнять обязанности. Анализируя межличностное взаимодействие на уровне сиблингов, видно, что для большинства семей характерна конкуренция сиблингов; это проявляется в эгоистическом соперничестве братьев и сестер, конфликтности их отношений, ревности, скрытой или даже открытой враждебности по отношению друг к другу в борьбе за внимание и любовь родителей.

Ключевые слова: семья, межличностное взаимодействие, проблемный ребенок, брачная подсистема, родительская подсистема, сиблингова подсистема.

Постановка наукової проблеми та її значення. Сьогодні в умовах складної соціально-політичної ситуації в країні сім'я набула особливого значення. Актуальна проблема міжособистісної взаємодії в сім'ї, адже саме в спільній діяльності та спілкуванні формується особистість дитини як соціального суб'єкта й визначається емоційний аспект взаємин усіх членів сім'ї. Неповноцінні емоційні контакти між подружжям та між батьками й дітьми, зокрема проблемними дітьми, згубно позначаються не лише на формуванні емоційної сфери дитини, а й на її психічному розвитку загалом.

Аналіз досліджень цієї проблеми. У психологічній науці вивченню міжособистісної взаємодії в сім'ї, яка має проблемну дитину, присвячено порівняно небагато робіт. Труднощі сімей, у яких виховується проблемна дитина, розглянуто в працях Т. Богданової, Н. Ма-

зурової (1998), В. Вишневецького (1984, 1985, 1987), Б. Воскресенського (1975, 1976, 1979, 1985), Т. Добровольської (1989, 1991), О. Захарова (1974, 1982, 1988), І. Левченко (1984, 1986, 1989, 1991), Р. Майрамяна (1974, 1975, 1976, 1977, 1985), І. Мамайчук, В. Мартинова, Г. П'ятакової (1989), О. Мастюкової (1981, 1990, 1991, 1992, 1993, 1997), І. Раку (1997, 1981), М. Семаго (1992), І. Скворцова та Т. Осіпенко (1995), А. Співаковської (1981), Н. Шабаліної (1989, 1991), А. Шаріпова та З. Гафурової (1998), В. Юртайкіна, О. Комарової (1996) та ін. На сучасному етапі в Україні питання щодо сімей, у яких виховується проблемна дитина, висвітлювалися в роботах О. Абрамова (2000), Т. Вісковатової (2006–2007), М. Мушкевич (2010, 2012, 2014), Н. Подгорільської (2010), М. Радченко (2002). Автори звертають увагу на різні сторони складних процесів взаємодії проблемної дитини з оточенням, сприйняття цієї дитини близькими людьми та розвитку самої дитини як особистості. Виділяють психологічні параметри сім'ї, які є детермінантами індивідуального розвитку дітей, презентують методи та методики, які сприяють формуванню особистісних якостей проблемних дітей у сімейному середовищі. Однак недостатньо вивчене на сьогодні питання міжособистісної взаємодії в сім'ї, яка має проблемну дитину, що й спричинило вибір теми наукового пошуку.

Мета дослідження – вивчити психологічні особливості міжособистісної взаємодії в сім'ї, яка має проблемну дитину, виявити найбільш оптимальні та деструктивні особливості цієї взаємодії. Відповідно до мети дослідження були поставлені такі **завдання**: проаналізувати основні психологічні підходи до поняття міжособистісної взаємодії; виділити особливості сім'ї, яка має проблемну дитину, у вченнях українських та зарубіжних авторів; розробити процедуру й методику дослідження; виявити психологічні особливості міжособистісної взаємодії сім'ї, яка має проблемну дитину, на рівні трьох підсистем: шлюбної, батьківської, сиблінгової. Для емпіричного дослідження використовували такі **методи**, як спостереження, бесіда, анкетування, тестування. Зокрема, тестування передбачало використання таких **методик**, як проєктивний малюнок «КМС», стандартизований тест-опитувальник «Задоволеність шлюбом», тест-опитувальник батьківського ставлення, методика «АСВ».

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. У дослідженні розглядаємо «міжособистісну

взаємодію», що передбачає взаємозалежний обмін діями, організацію взаємних дій, спрямованих на реалізацію спільної діяльності, розподіл функцій тощо. Це означає участь кожного учасника міжособистісної взаємодії в розв'язанні спільного завдання з відповідним корегуванням своїх дій, урахуванням попереднього досвіду, активізацією власних здібностей та можливостей партнера.

Під час взаємодії, спілкуючись, обмінюючись інформацією, людина виробляє форми та норми спільних дій. Як зазначає українська дослідниця Л. Орбан-Лембрик, традиційно види міжособистісної взаємодії поділяють на дві групи: 1. Співробітництво, що передбачає такі дії, які сприяють організації спільної діяльності, забезпечують її успішність, узгодженість, ефективність. Цей вид взаємодії позначають також поняттями «кооперація», «згода», «пристосування», «асоціація»; 2. Суперництво – його утворюють дії, які певною мірою розхитують спільну діяльність, створюють перепони на шляху до порозуміння; їх позначають також поняттями «конкуренція», «конфлікт», «опозиція», «дисоціація» [4, с. 145]. У психоаналітичному підході З. Фройд уважав, що міжособистісна взаємодія визначається переважно уявленнями, засвоєними в ранньому дитинстві, і конфліктами, пережитими в цей період [5, с. 211]. Інтерактивну сторону міжособистісної взаємодії та спілкування досліджено в працях представників символічного інтеракціонізму (Дж. Мід, Г. Блумер), котрі вважають, що поведінка людей стосовно одне одного та предметів навколишнього світу визначається тим значенням, яке вони їм надають. Дж. Мід уважав, що люди реагують не тільки на вчинки інших людей, а й на їхні наміри [1, с. 125]. У праці В. Дружиніна відзначається, що на взаємодію в сім'ї впливають зовнішні й внутрішні чинники [2, с. 123]. До зовнішніх факторів належать сукупність матеріальних і духовних умов, які існують у певному суспільстві. До внутрішніх факторів, що сприяють успішній діяльності сім'ї, належать індивідуальні психологічні особливості сімейних партнерів – інтелектуальні, характерологічні, соціально-психологічні.

За твердженням Е. Ейдеміллера, В. Юстицькіса, Л. Шнейдер та інших, найпоширеніша міжособистісна взаємодія в нуклеарних сім'ях, тобто сім'ях, які складаються із двох батьків та дітей, інакше кажучи, із двох поколінь. Стосунки в цих сім'ях будуються за такими напрямками: чоловік/дружина, батьківсько-дитяча взаємодія, міжособистісна взаємодія братів і сестер (сиблінгів) [3; 6, с. 327].

Отже, як показує аналіз теоретичної літератури, у сім'ї як складній структурі повністю відтворюється вся багатогранність поняття «міжособистісна взаємодія». Розглядаючи сім'ю як систему, у якій усі її члени взаємопов'язані, слід урахувувати, що зміни в одному елементі спричиняють зміни всієї системи загалом. Міжособистісна взаємодія в сімейній системі відбувається на таких трьох основних рівнях, як подружній, батьківський, дитячий. Вона включає безперервні переговори, укладання угод, компроміси і, звичайно, подолання труднощів, розв'язання конфліктів.

Емпіричне дослідження міжособистісної взаємодії в сім'ї, яка має проблемну дитину, проводили на базі психологічного консультативного центру при кафедрі практичної психології та безпеки життєдіяльності факультету психології Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. У дослідженні взяли участь 30 повних сімей, серед яких було 62,5 % жінок (30 осіб) і 37,5 % чоловіків (18 осіб). Вік досліджуваних – від 25 до 50 років. Було виявлено, що 45 % досліджуваних сімей мають одну дитину, 50 % – дві дитини, 5 % – троє і більше дітей. Вік дітей – від чотирьох до 14 років. Усі діти вважались проблемними через такі їх характеристики, як гіперактивність, поведінкові розлади, синдром нав'язливих станів, надмірна агресивність, синдром дефіциту уваги, імпульсивність тощо. Ці характеристики описували або самі батьки, або з такими скаргами зверталися вихователі та вчителі, або ж це був неврологічний діагноз.

Аналіз емпіричного дослідження показав такі результати. У 69 % досліджуваних було виявлено негативний сімейний клімат, тобто неблагополучний емоційний фон сім'ї. 31 % досліджуваних мали благополучний сімейний клімат. Тобто в більшості сімей, які мають проблемних дітей, проявляється неблагополучний емоційний фон сімейних відносин, а саме: тривога щодо сімейної ситуації, низький рівень міжособистісного спілкування в сім'ї, недовіра один до одного, ситуація, коли кожен живе сам по собі. Таким сім'ям властива наявність травматичних переживань, які пов'язані із сім'єю, що призводить до накопичення стресу та емоційної втоми, депресій, сварок, психічної напруги, дефіциту позитивних емоцій. Для третини сімей, які брали участь у дослідженні, був характерний позитивний сімейний клімат. Для позитивного психологічного клімату притаманні такі ознаки: згуртованість, можливість усебічного розвитку особистості кожного члена сім'ї, доброзичливість, почуття захищеності та емоцій-

ної задоволеності, гордість за належність до своєї сім'ї, відповідальність. У сім'ї з позитивним кліматом кожен її член ставиться до решти з любов'ю, повагою та довірою. Усі охоче допомагають одне одному, у таких сім'ях високий рівень міжособистісного спілкування, для них характерні спільні інтереси, спільна праця та відпочинок. За допомогою методики КМС було також виявлено, що в 90 % досліджуваних спостерігається роз'єднаність членів сім'ї, а в 10 % – проявляється згуртованість та об'єднаність членів сім'ї. Тобто в більшості досліджуваних виявлено роз'єднаність членів сім'ї у процесі взаємодії. Це проявляється в тому, що кожен член сім'ї живе відповідно до своїх інтересів, не враховуючи думки інших її членів, сім'я зовсім мало часу проводить разом, спостерігається низький рівень емоційних зв'язків у родині. Лише в 10 % сімей, які мають проблемних дітей, проявляється згуртованість та об'єднаність членів сім'ї, що є індикатором благополучних психологічних контактів усіх членів, а саме сім'я багато часу проводить разом, її члени мають спільні інтереси, допомагають один одному, враховують думку кожного члена сім'ї; згуртованість сім'ї сприяє гармонії міжособистісної взаємодії, зниженню гостроти міжособистісних конфліктів, зняттю стресових станів, підвищенню оцінки власної соціальної значущості й реалізації особистісного потенціалу кожного члена сім'ї.

У 63 % сімей, які мають проблемних дітей, спостерігається конкуренція в міжособистісних взаєминах сиблінгів, а в 37 % досліджуваних сімей міжособистісна взаємодія між братами та сестрами гармонійна й спрямована на співпрацю. Тобто для більшості сімей характерна конкуренція сиблінгів, що проявляється в егоїстичному суперництві братів та сестер, конфліктності їх відносин, ревнощах, прихованій чи навіть відкритій ворожості один до одного в боротьбі за увагу та любов батьків, заздрості, прагненні до переваги над братом чи сестрою. У меншій частині сімей було виявлено гармонійну взаємодію сиблінгів, яка характеризується відсутністю конфліктних відносин братів та сестер, відсутністю взаємних образ, умінням домовлятися одне з одним, задоволеністю потреби в батьківській увазі кожного із сиблінгів, взаємною довірою, прив'язаністю, атракцією, наявністю спільних інтересів, взаємодопомогою. Відповідно до проведеної проективної методики та аналізу її результатів виявлено, що в 58 % сімей спостерігаються подружні проблеми в сексуальній сфері, у 42 % досліджуваних сімей таких проблем не виявлено. Як бачимо,

для більшості сімей, які мають проблемних дітей, характерна певна дисгармонія в сексуальних відносинах, сексуальні потреби не задовольняються, секс перестає бути джерелом таких сильних емоцій, як раніше, відбувається зниження сексуальної активності, інтимні бажання не втілюються, викликаючи роздратування, напругу та стресові стани, що впливає на міжособистісну взаємодію загалом. У меншості подружніх пар спостерігається відсутність сексуальних проблем, що дає підстави говорити про сексуальну задоволеність шлюбних партнерів, міцність та поглиблення близькості, урахування інтимних вподобань і почуттів кожного із партнерів, свободу їх вираження, проте сексуальна близькість приносить позитивні емоції обом партнерам тощо.

Перейдемо до опису й аналізу результатів за методикою «Опитувальник задоволеності шлюбом», який показав, що подружжя, які мають проблемну дитину, здебільшого не задоволені власним шлюбом. Так, у 77 % досліджуваних спостерігається неблагополучний рівень задоволеності шлюбом, серед яких 47 % жінки, 30 % – чоловіки. Серед 23 % благополучних – 15 % жінок і 8 % чоловіків. Як бачимо, задоволеність шлюбом спостерігається в меншості сімей (23 %), із них у 11 % подружніх пар було виявлено благополучний рівень задоволеності шлюбом, а у 12 % – скоріше, благополучний. Відносини на цих рівнях можна схарактеризувати як такі, де є взаєморозуміння, взаємне співчуття, теплота в стосунках та гострота сприймання одне одного. Сімейна взаємодія приносить радість та задоволення, і шлюб загалом можна визначити як щасливий. Кожен із подружжя відчуває себе з іншим гармонійно, вони доповнюють одне одного, приймають свого партнера таким, яким він є, не бажаючи щось у ньому змінювати, відчувають гордість за те, що саме цей чоловік чи ця жінка є його обранцем. У шлюбі подружжя не втратило можливості розвиватися, а навпаки, отримало цю можливість. У 77 % подружніх пар було виявлено незадоволеність шлюбом. Зокрема, у 29 % досліджуваних спостерігається, скоріше, неблагополучний рівень задоволеності шлюбом, у 29 % – неблагополучний і в 19 % – абсолютно неблагополучний рівень задоволеності шлюбними відносинами. Живучи поруч одне з одним, подружжя, у яких спостерігається неблагополучний рівень задоволеності шлюбом, утрачають взаємодовіру та взаєморозуміння, вони прагнуть багато чого змінити у своїх шлюбних відносинах, і тільки такі фактори, як наявність дітей чи спільного майна,

стримують їх від розлучення. У них спостерігається холодність у взаєминах, відсутність емоційних контактів, проблеми в сексуальній сфері, замкненість на собі. Порівнюючи власне подружнє життя з життям інших сімей, вони вважають їх щасливішими та успішнішими. Сподівання щодо шлюбу в таких пар не здійснюються, і настає розчарування у виборі партнера. Кожен із партнерів уважає, що недоліки іншого значно переважають над достоїнствами, і якби була можливість повернути час назад, то вони, швидше за все, не вибрали б нинішнього партнера як чоловіка чи дружину. Основну перешкоду до щасливого шлюбу ці особи вбачають у своєму партнері, а не в собі. Подружні взаємовідносини не приносять організованості в сімейну взаємодію.

За результатом методики «Тест-опитувальник батьківського ставлення» можна зробити такі висновки. У більшості респондентів за шкалою «Прийняття–відторгнення» спостерігається позиція прийняття, яка характеризується позитивним ставленням до власної дитини, схваленням її інтересів та планів, допомогою в різних починаннях, визнанням індивідуальності дитини та вірою в її майбутнє. За шкалою «Кооперація» більшість батьків показала високий рівень кооперації та співпраці з власною проблемною дитиною. Вони виявляють щирий інтерес до захоплень дитини, підтримують її інтереси, допомагають у саморозвитку тощо. За шкалою «Симбіоз» більшість батьків займає оптимальний рівень, який характеризується тим, що батьки не «зливаються» із дитиною в єдине ціле, але й не встановлюють психологічної дистанції, вони поважають індивідуальність дитини, її особисті бажання та потреби, залишаючи місце на самостійні прояви в поведінці. У більшості досліджуваних за шкалою «Авторитарна гіперсоціалізація» виявлено середній рівень, який свідчить про те, що батьки дають дитині можливість самостійно проявляти свою поведінку, робити власний вибір, одночасно м'яко контролюючи та спрямовуючи дитину. За шкалою «Маленький невдаха» виявлено, що більшість батьків займає нейтральну позицію до невдач дитини.

У ході емпіричного дослідження методикою «Аналіз сімейної взаємодії» (АСВ) виявлено, що в 79 % батьків, які мають проблемних дітей, у процесі міжособистісної взаємодії використовуються негармонійні типи сімейного виховання. Досліджено, що найбільш виражений тип негармонійного виховання (42 %) – «потуральна гіперпротекція» (Г+, У+, Т-, З-, С-). Батьки, які використовують такий стиль

виховання, приділяють дитині надто багато часу, сил і уваги, виховання дитини стало головною справою їх життя. Наступним за популярністю стилем виховання виявилася «гіпопротекція» (Г-, У-, Т-, З-, С-+), вона спостерігається в 15 % досліджуваних. У сім'ях, для яких характерний цей стиль, дитина опиняється на периферії уваги батьків, до неї «не доходять руки», батькові чи матері «не до дитини». За її виховання беруться лише час від часу, коли трапляється щось серйозне. У 8 % сімей виявлено «домінантну гіперпротекцію» (Г+, У+-, Т+, З+, С+). Цей стиль виховання полягає в тому, що батьки приділяють дитині дуже багато часу, покладаючи всі сили на її виховання та розвиток, дитина стає центром уваги, усі інші справи відходять на другий план. Задовольняються всі забаганки та потреби дитини без винятку, будь-яке її бажання стає законом. Однак при цьому стилі виховання може спостерігатися й ігнорування потреб дитини, насамперед нематеріальних. Ще у 8 % досліджуваних спостерігається «емоційне відсторонення» (Г-, У-, Т+, +, С+). Батьки, які обрали такий тип взаємодії з дітьми, мало часу приділяють їх вихованню та спілкуванню з ними, діти перебувають у них на другому плані. Матеріальні та духовні потреби дітей задовольняються в мінімальному обсязі. У 6 % досліджуваних сімей було виявлено такий стиль негармонійного виховання, як «підвищена моральна відповідальність» (Г+, У-, Т+, З+, С+). Цей стиль характеризується тим, що головною справою батьків є виховання власної дитини задля її повноцінного й усебічного розвитку. Вимоги до дитини в цьому разі дуже великі, непомірні, які не відповідають її можливостям і не тільки не сприяють повноцінному розвитку особистості, а й, навпаки, становлять ризик психотравматизації.

Висновки й перспективи подальших досліджень. Отже, узагальнивши результати емпіричного дослідження, можна зробити такі висновки. У більшості досліджених сімей, які мають проблемних дітей, було виявлено негативний сімейний клімат, що свідчить про наявність низького рівня міжособистісних контактів та труднощів у спілкуванні із сім'єю, тривоги щодо сімейної ситуації, взаємної недовіри та замкненості. Спостерігається роз'єднаність членів сім'ї, їх інтровертованість, зосередження лише на власних потребах та інтересах, відсутність взаєморозуміння та взаємодопомоги. Виявлено негативність сімейної взаємодії та холодність у відносинах, що проявляється у відстороненості, байдужості, відчуженні, поверхневих емоцій-

них зв'язках, відсутності емпатії. Спостерігається конкуренція в міжособистісній взаємодії сиблінгів, що характеризується конфліктністю їх відносин, суперництвом, ревнощами, взаємними образами тощо. Сім'ям притаманні незадоволеність шлюбними відносинами та проблеми й дисгармонія в подружній сексуальній сфері. У більшості респондентів у батьківсько-дитячій взаємодії спостерігається позиція прийняття, яка характеризується позитивним ставленням до власної дитини, схваленням її інтересів та планів, допомогою в різних починаннях, визнанням індивідуальності дитини та вірою в її майбутнє. Батьки показали високий рівень кооперації та співпраці з власною проблемною дитиною. Вони дають дитині можливість самостійно проявляти свою поведінку, робити власний вибір, одночасно м'яко контролюючи та спрямовуючи дитину. Відповідно до результатів проведеного емпіричного дослідження було виявлено, що переважна більшість батьків у процесі виховання використовує негармонійні типи виховання, найбільш популярні серед яких – «потуральна гіперпротекція», «гіпопротекція», «домінантна гіпопротекція» та «емоційне відкидання». Отже, як бачимо, міжособистісна взаємодія у сім'ях, які мають проблемних дітей, характеризується дисфункційністю. Незважаючи на бажання співпрацювати з дитиною, використовуючи демократичний стиль батьківського ставлення, батьки досить часто у процесі виховних впливів використовують негармонійні типи виховання.

Перспективи подальших досліджень передбачають розробку психологічних засобів, методів, завдань, які увійдуть до процесів психоедукації, психодіагностики, психокорекції, психоконсультації батьків, які мають проблемних дітей, для того, щоб підвищити рівень їх знань щодо особливостей міжособистісної взаємодії на рівні трьох підсистем та покращити їх можливості використання конструктивних та позитивних способів міжособистісної взаємодії і в сім'ї, і за її межами.

Література

1. Андреева Г. М. Социальная психология / Г. М. Андреева. – 3-е изд. – М. : Наука, 1994. – С. 89–132.
Andreieva G. M. Socialnaia psikhologiiia [Social Psychology] / G. M. Andreieva. – 3-ie izd. – M. : Nauka, 1994. – S. 89–132.
2. Дружинин В. П. Психология семьи / В. П. Дружинин. – СПб. : Питер, 2008. – 210 с.
Druzhynin V. P. Psichologiiia semii [Family Psychology] / V. P. Druzhynin. – SPb. : Piter, 2008. – 210 s.

3. Эйдемиллер Э. Г. Психология и психотерапия семьи / Э. Г. Эйдемиллер, В. В. Юстицкис. – СПб. : Питер, 2000. – С. 656.
Eidemiller E. G. Psikhologiiia i psikhoterapiia semii [Family Psychology and Psychotherapy] / E. G. Eidemiller, V. V. Yustitskis. – SPb. : Piter, 2000. – 210 s.
4. Орбан-Лембрик Л. Е. Соціальна психологія : підручник : у 2 кн. Кн. 1 : Соціальна психологія особистості і спілкування / Л. Е. Орбан-Лембрик. – К. : Либідь, 2004. – 517 с.
Orban-Lembryk L. E. Sotsialna psikhologiiia [Social Psychology] : pidruchnyk : u 2 kn. Kn. 1: Sotsialna psikhologiiia i spilkuvannia / L. E. Orban-Lembryk. – K. : Lybid, 2004. – 517 s.
5. Фрейд З. Введение в психоанализ : лекции / З. Фрейд. – СПб. : Але-тейя, 1999. – 452 с.
Freid Z. Vvedeniie v psichoanaliz [Introduction to Psychoanalysis] : lektsii / Z. Freid. – SPb. : Ale-teya, 1999. – 452 s.
6. Шнейдер Л. Б. Семейная психология : учеб. пособие для вузов / Л. Б. Шнейдер. – 2-е изд. – М. : Академ. проект ; Екатеринбург : Деловая кн., 2006. – 768 с.
Shneider L. B. Semeinaia psikhologiiia [Family Psychology] : ucheb. posobiie dlia vuzov / L. B. Shneider. – 2-ie izd. – M. : Akadem. proiekt ; Yekaterinburg : Delovaia kn., 2006. – 768 s.

УДК 159.923

О. Ю. Осадько

Received January 10, 2015;

Revised March 03, 2016;

Accepted April 26, 2016.

ПСИХОЛОГІЧНІ МЕХАНІЗМИ РОЗВИТКУ ЖИТТЄЗДАТНОСТІ ЛЮДИНИ В КОНСУЛЬТАТИВНІЙ ВЗАЄМОДІЇ

У статті порушено проблему розвитку особистісних основ життєздатності людини в контексті ефективності психологічного консультування. Порівнюються дві моделі консультування: інформаційно-орієнтована й особистісно-орієнтована. Доказано, що для кожної із цих моделей характерний специфічний спосіб взаємодії між консультантом і клієнтом. Спираючися на теоретичний огляд наукових досліджень, автор доводить, що психологічними механізмами розвитку особистості є саме способи взаємодії консультанта з клієнтом. Психологічним механізмом, що активує саморозвиток особистості, виступає фасилі-